

เกศสุดา นาสีเคน**

Kedsuda Naseeken

ดร.ชัยรัตน์ พลमुख***

Dr. Chairat Polmuk

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิตเรื่อง “ภาพตัวแทนของอีสานในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่” หลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย งานวิจัยนี้เป็นโครงการที่ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ เลขที่สัญญา N41A670373

This article is a part of the Ph.D. dissertation “Representations of Isan in Modern Thai Poetry”, Doctor of Philosophy Program in Thai, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University. This project is funded by National Research Council of Thailand (NRCT)/N41A670373.

** นิสิตระดับปริญญาเอก สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อีเมล: kedsuda.n@msu.ac.th

Ph.D. Candidate, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, email: kedsuda.n@msu.ac.th

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อีเมล chairat.p@chula.ac.th

Assistant professor, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, email: chairat.p@chula.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาภาพตัวแทนของอีสานในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ตั้งแต่ทศวรรษ 2490 ถึงทศวรรษ 2560 ผลการศึกษาพบว่า ภาพตัวแทนของอีสานในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่มีทั้งความสืบเนื่องและการปรับเปลี่ยนอย่างมีพลวัตตามปัจจัยทางสังคม กล่าวคือ ในช่วงทศวรรษ 2490 ภาพตัวแทนของอีสานในฐานะพื้นที่แห่งความแห้งแล้งกันดารประกอบสร้างขึ้นอย่างสอดคล้องกับอุดมการณ์สังคมนิยมเพื่อวิพากษ์ความเหลื่อมล้ำทางสังคม เมื่อสงครามเย็นสิ้นสุดในช่วงทศวรรษ 2530 กวีประกอบสร้างภาพตัวแทนของอีสานในฐานะคนพลัดถิ่นในสังคมเมืองซึ่งสะท้อนให้เห็นช่วงเวลาที่สังคมไทยพัฒนาเป็นสังคมอุตสาหกรรม ต่อมาในทศวรรษ 2550 กวีถ่ายทอด ภาพตัวแทนของอีสานในฐานะท้องถิ่นที่ได้รับผลจากกระแสโลกาภิวัตน์ด้านวัฒนธรรมและระบบนิเวศ และภาพตัวแทนของอีสานในฐานะวิถีชนบทอันเรียบง่ายและอุดมสมบูรณ์ ภาพตัวแทนดังกล่าวทำหน้าที่รื้อถอนภาพอีสานในฐานะดินแดนแห้งแล้งที่ผลิตซ้ำมานาน ด้วยเหตุนี้ กวีนิพนธ์ได้กลายมาเป็นพื้นที่แห่งการต่อสู้ทางวัฒนธรรมและแสดงให้เห็นถึงการประกอบสร้างอัตลักษณ์อีสานที่สัมพันธ์กับอำนาจรัฐไทยและบริบทโลกาภิวัตน์

คำสำคัญ: ภาพตัวแทน, อีสาน, กวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่

A b s t r a c t

This article examines representations of Isan in modern Thai poetry from the 1940s to the 2010s. The results of the study show that the representations of Isan in modern Thai poetry consist of both continuity and dynamic change depending on social factors. In the late 1940s, the representation of Isan as an area of drought and poverty was primarily influenced by socialist ideology that aims to criticize social inequality. In the aftermath of the Cold War in the 1980s, poets began to represent Isan peoples as domestic migrants in urbanized settings, reflecting the industrialization of Thai society during this period. In the late 2000s, poets tended to represent Isan as a region in which its indigenous culture and ecology are affected by globalization or, conversely, as simple and prosperous ways of life. This representation serves to dismantle the persistent image of Isan as a barren land. Poetry has thus become a site of cultural contestation and for the construction of Isan identities in relation to state authority and globalization.

Keywords: Representation, Isan, modern Thai poetry

1. บทนำ

เรื่องราวว่าด้วยท้องถิ่นอีสานได้รับความสนใจจากกวีไทยสมัยใหม่มาโดยตลอด เนื่องด้วย “อีสาน” เป็นภูมิภาคที่มีลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์ ภาษา และวัฒนธรรม กล่าวคือ มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ร่วมกับอาณาจักรล้านช้างที่สถาปนาศูนย์กลางอำนาจขึ้นที่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในราวพุทธศตวรรษที่ 19 การเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรลาวทำให้ผู้คนในภาคอีสานมี “ความเป็นลาว” ร่วมกันกับคนที่อยู่ในดินแดนลาว ทั้งทางด้านเชื้อชาติ ภาษา ธรรมเนียม ประเพณี คติความเชื่อ รวมถึงจารีตการบันทึกประวัติศาสตร์ (อนุชิต สิงห์สุวรรณ 2553: 1) ก่อนจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของสยามในช่วงปฏิรูปการปกครองมาเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาลในสมัยรัชกาลที่ 5

ความน่าสนใจของอีสานในมิติทางประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กวีเกิดแรงบันดาลใจนำเรื่องราวเกี่ยวกับอีสานมาประพันธ์ กวีนิพนธ์ที่ถ่ายทอดภาพของภูมิภาคอีสานสู่สังคม วงกว้างคือบทกวี “อีสาน!”(2495) ของนายผี (นามปากกา อศนี พลจันทร) นำเสนอว่า อีสานเป็นดินแดนที่แห้งแล้งกันดาร ภาพจำดังกล่าวได้คลี่คลายแปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลา เมื่อกวีในทศวรรษ 2530

ไพโรรินทร์ ขาวงาม ประกอบสร้างภาพอีสานเป็นคนพลัดถิ่นในสังคมเมือง และชนบทอีสานเป็นวิถีชนบทอันเรียบง่ายและอุดมสมบูรณ์ในกวีนิพนธ์ชุด *ม้าก้านกล้วย* ได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน ประจำปี พ.ศ. 2538

ภาพของอีสานเปลี่ยนแปลงในลักษณะชั่วคราวขำขันสะท้อนให้เห็น มุมมองที่มีต่อ “อีสาน” ไม่เคยหยุดนิ่งตายตัว แต่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่หล่อหลอมวิถีคิดของผู้คนแต่ละยุคสมัย ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ (2546: 19) อธิบายว่า คำว่า “อีสาน” แต่เดิมเขียนเป็น “อีสาน” และ “อีสาน” เป็นคำที่เริ่มใช้ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2443 โดยราชสำนักกรุงเทพฯ ใช้เรียกมณฑลอีสาน ส่วนคำว่า “ภาคอีสาน” หรือ “ภาคอีสาน” เป็นคำที่ราชสำนักกรุงเทพฯ ประกาศใช้อย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2465 อันเป็นผลมาจากการกำหนดเขตการปกครองที่ได้รวมมณฑลต่างๆ ที่มีอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเทพฯ เข้าด้วยกัน ก่อนหน้าการปฏิรูปการปกครองในปี พ.ศ. 2433 บริเวณดังกล่าวจะเป็นที่รู้จักในนาม “หัวเมืองลาวตะวันออก” และ “เขมรป่าดง”

รัฐสยามพยายามปลูกฝัง “ความเป็นไทย” ให้ราษฎรในพื้นที่โดยสร้างสำนึกที่ยึดโยงกับภูมิศาสตร์รัฐ มีการตัดคำว่า “ลาว” ออก แล้วใช้ชื่อทิศเรียกพื้นที่เขตปกครอง กลไกที่หล่อหลอมให้คนพื้นเมืองเป็นพลเมืองของรัฐ คือ นโยบายทางการศึกษา รัฐสยามประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ทำให้พระสงฆ์ในหัวเมืองอีสานจัดการศึกษาให้ความรู้ด้านหนังสือไทย ต่อมาบทบาทคณะสงฆ์ลดลง เนื่องจากรัฐบาลสมัยรัชกาลที่ 6 ออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ทำให้การศึกษาเข้าสู่ระบบโรงเรียนซึ่งดำเนินงานโดยฝ่ายฆราวาสในระยะเวลาต่อมา (นาฏนภาพัจจังคะโต 2536: 4) นโยบายทางการศึกษาที่ให้คนพื้นเมืองเรียนหนังสือไทยเป็นการปลูกฝังความเป็นไทยและสร้างสำนึกความเป็นคนท้องถิ่นภายใต้การปกครองของรัฐสยาม

“อีสาน” ในประวัติศาสตร์นิพนธ์และวรรณกรรมเกิดจากกระบวนการที่ผู้เขียนสร้างความหมายให้แก่อีสาน ทศวรรษ 2490 อีสานเป็นพื้นที่แห่งแล้งกันดาร ต่อมาทศวรรษ 2530 อีสานเป็นคนพลัดถิ่นในสังคมเมืองและวิถีชีวิตชนบทที่เรียบง่ายและอุดมสมบูรณ์ สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศเป็นสังคมอุตสาหกรรม เสาวณิต จุลวงศ์ (2561: 42 - 43) นโยบายเปิดเสรีทางการเงินทำให้เศรษฐกิจไทยเข้าสู่ยุคทุนนิยมข้ามชาติที่เศรษฐกิจไทยเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลกมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2538 เริ่มมีการปรากฏคำ “globalization” ราชบัณฑิตยสถานเสนอให้ใช้ศัพท์บัญญัติ “โลกาภิวัตน์” แทนคำดังกล่าว ทำให้คนไทยตื่นตัวถึงการเชื่อมโยงกับโลกภายนอก โลกาภิวัตน์ได้เชื่อมคนทั้งโลกให้มีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกัน เกิดลัทธิวัตถุนิยมและบริโภคนิยมที่แผ่ขยายไปทั่วโลก กวีก็ได้นำเสนอภาพท้องถิ่นอีสานที่ได้รับผลจากกระแสโลกาภิวัตน์ และอีสานเป็นวิถีชนบทอันเรียบง่ายและอุดมสมบูรณ์ สะท้อนความรู้สึกไทยหาอดีตถึงความทรงจำอันเป็นประสบการณ์ส่วนตัวและได้รื้อฟื้นมรดกทางอารยธรรมลุ่มน้ำโขงเพื่อปลอบ

ประโลมจิตใจ กล่าวได้ว่า โลกาวัตน์ทำให้อัตลักษณ์ท้องถิ่นอีสานปรากฏเด่นชัดขึ้น

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจะนำทฤษฎีภาพตัวแทนมาอธิบายกระบวนการประกอบสร้างภาพตัวแทนของ “อีสาน” ในกวีนิพนธ์ไทยตั้งแต่ทศวรรษ 2490 ถึงทศวรรษ 2560 ผู้เขียนใช้คำว่า “ภาพตัวแทน” (representation) ตามความหมายที่ ฮอลล์ (Hall 1997: 15) อธิบายไว้ว่า ภาพตัวแทนเป็นกระบวนการสำคัญในการสร้างและถ่ายทอดความหมายระหว่างสมาชิกในวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งโดยผ่านภาษา สัญลักษณ์ หรือภาพ เพื่อนำเสนอ (to represent) หรือเป็นตัวแทน (to stand for) ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ศิริพร ภักดีผาสุข (2561:100-101) สรุปแนวคิดเรื่องภาพตัวแทนของฮอลล์ (Hall 1997, 2003) ไว้ว่า ภาพตัวแทนเกี่ยวข้องกับการใช้ภาษาหรือสัญลักษณ์เพื่อถ่ายทอดหรือนำเสนอสรรพสิ่งต่างๆ ในความคิดให้ผู้อื่นหรือโลกภายนอกได้รับรู้ แต่การนำเสนอภาพสรรพสิ่งต่างๆ ในความคิดส่วนใหญ่จะผ่านขั้นตอนการตัดสินและประเมินค่า การตีความ และการเลือกสรรแง่มุมในการนำเสนอ นอกจากนี้ จุดยืนและมุมมองของผู้นำเสนอภาพแทนก็มีผลต่อทัศนคติ การตีความ และประเมินค่าสิ่งต่าง ๆ ที่นำเสนอ ขั้นตอนและปัจจัยเหล่านี้ ส่งผลให้เกิดการสร้างความหมายบางประการให้แก่สิ่งที่นำเสนอ

การประกอบสร้างความหมายให้แก่สิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นกระบวนการที่ผู้นำเสนอหยิบยืมหรือดึงเอาสิ่งที่มีอยู่แล้วในสังคมวัฒนธรรมมาผลิตสร้างความหมาย กวีได้อาศัย “ความรู้” หรือ “ความจริง” มาใช้ประพันธ์กวีนิพนธ์ ความรู้หรือความจริงที่ได้รับการสถาปนาขึ้นผ่านตัวบทรูปแบบต่างๆ เรียกว่า วาทกรรม (discourse) หมายถึง คำพูดหรือข้อเขียนเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่างๆ ผลิตขึ้นและเผยแพร่ออกไปในสังคมยุคใดยุคหนึ่ง วาทกรรมประเด็นต่างๆ ซึ่งหลอมขึ้นจากกรอบความรู้ของแต่ละยุค มีจุดกำเนิดจากกลุ่มคนที่สังคมเชื่อว่าสามารถเข้าถึงความจริง

ทำให้คำพูดของคนเหล่านั้นเป็นที่เชื่อถือ วากรรมที่แพร่หลายอย่างกว้างขวางจะอิงกับกรอบความรู้ที่คนส่วนใหญ่ยอมรับ (นพพร ประชากุล 2547 : 4-12 อ้างถึงใน ไกล่รุ่ง อามระดิษ 2556: 156)

ผู้เขียนจะนำมุมมองเรื่องวากรรมมาอธิบาย ปัจจัยทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมที่แฝงอยู่เบื้องหลังการประกอบสร้างภาพตัวแทนของอีสาน ผู้เขียนจะแสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนในการประกอบสร้างความหมายในบทกวีที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคม วิเคราะห์ภาพตัวแทนจากเนื้อหาในบทกวีที่ผ่านกระบวนการคิดสรรแง่มุมบางประการของอีสานมานำเสนอ วิเคราะห์กลวิธีทางวรรณศิลป์ในการประกอบสร้างภาพตัวแทน และอธิบายปัจจัยทางสังคมที่ทำให้เกิดภาพตัวแทนดังกล่าว ทฤษฎีภาพตัวแทนจะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจกระบวนการประกอบสร้างความหมายของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคมวัฒนธรรม จากการศึกษาภาพตัวแทนของอีสานในหนังสือกวีนิพนธ์ 53 เล่ม ที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2565 ผู้เขียนมีเกณฑ์เลือกข้อมูล คือ เลือกบทกวีของนักเขียนที่มีผลงานตีพิมพ์ต่อเนื่อง เป็นผลงานของกวีผู้มีภูมิลำเนาภาคอีสาน กวีจากภูมิภาคอื่น และกวีที่มีประสบการณ์พักอาศัยอยู่ภาคอีสาน สำหรับบทความนี้ได้ดำเนินการคัดเลือกบทกวีจากกลุ่มข้อมูลที่ศึกษาในการตีความภาพตัวแทน จำนวน 19 รายการซึ่งเป็นบทกวีที่ตีพิมพ์เผยแพร่ซ้ำหลายครั้งและได้รับการยกย่องจากสถาบันรางวัลวรรณกรรม เพื่อแสดงให้เห็นถึงการผลิตซ้ำและวิธีการแพร่กระจายตัวบทซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้ภาพตัวแทนมีอำนาจในการทำให้ความรู้บางอย่างยังคงดำรงไหลเวียนอยู่ได้ในสังคม วัฒนธรรม บทกวีดังกล่าวยังเป็นตัวแทนของอีสานที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคมในแต่ละช่วงเวลา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2. ภาพตัวแทนของอีสานในฐานะพื้นที่แห่งความแห้งแล้งกันดาร

ราวทศวรรษ 2490 เป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์ไทยรับอิทธิพลแนวคิดศิลปะเพื่อชีวิตซึ่งเข้ามาพร้อมกับการเคลื่อนไหวของความคิดทางการเมือง แนวทางสังคมนิยมแบบลัทธิมาร์กซ์ (สมิทธิ์ ฌอนอมศาสนะ 2548: 1) ปัญญาชนหัวก้าวหน้าเขียนกวีนิพนธ์นำเสนอว่า ภาคอีสานเป็นดินแดนแห่งแห้งแล้งกันดารซึ่งได้รับการผลิตซ้ำสอดรับกับบริบททางสังคมการเมืองในแต่ละยุคดังนี้

2.1 อีสานในฐานะพื้นที่แห่งแห้งแล้งกันดารกับการวิพากษ์ความเหลื่อมล้ำทางสังคม

บทกวี “อีสาน!”¹ (2495) ของนายผีถ่ายทอดปัญหาภัยแล้งชาวอีสาน ทัศนคติทางชาติพันธุ์ที่สะสมมานาน ความพ่ายแพ้ของวีรชนอีสานที่ต่อสู้กับอำนาจรัฐ ภาพตัวแทนของอีสานนำเสนอผ่านบทพรรณนาสภาพภูมิประเทศอันเลวร้ายคู่ขนานไปกับความทุกข์ของผู้คน ก่อให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกเศร้าสลดสังเวชใจ ดังว่า “ในฟ้าบมีน้ำ ในดินขำมีแต่ทราย น้ำตาที่ตกราย ก็รีบซาบปรอซึม แดดเปรี้ยงปานหัวแตก แผ่นดินแยกอยู่ทีบทีม แผ่นนอกที่ครางคริม ขยับแยกอยู่ตาปี” สื่อภาพบนท้องฟ้าไร้เมฆฝน ดินด้อยคุณภาพ แสงแดดร้อนจัดที่มนุษย์ไม่สามารถทนได้ คนอีสานทุกข์เพราะปัญหาภัยแล้งมายาวนาน และจากที่ว่า “เขาหาว่าโง่เง่า แต่เพื่อนเฮนี่แหละหนา รักเจ้าบ่จางฮา! แลเหตุใดมาดูแคลน” สื่อถึงคนภายนอกดูถูกดูแคลนคนอีสาน สื่อถึงทัศนคติทางชาติพันธุ์

ตอนท้ายบทกวี มีการปลุกใจให้ชาวอีสานรวมพลังกันต่อสู้เพื่อจะได้หลุดพ้นจากสภาพความทุกข์ยาก ดังจะเห็นได้จาก “สองมือเขามีแรง

¹ พิมพ์ครั้งแรกในคอลัมน์ “อักษรอาลี” ในนิตยสาร *สยามสมัย* ฉบับที่ 256 เมษายน 2495 หน้า 16 ผู้เขียนศึกษาจากหนังสือ นายผี, 2557. *ภาพลักษณ์วิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองสยาม เล่ม 3 (พ.ศ. 2494-2495 และ พ.ศ. 2501 - 2502)*. โอตา อรุณวงศ์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน. หน้า 112-113.

เสียงเฮาแย้งมีคนยีน สงสารอีตานลีน อย่าชุด, ลู้ด้วยสองแขน! พายุยังพัด
อ้อ รวป่าหรือราบทั้งแดน อีตานนับแสนแสน ลีจะพ่ายผู้ใดเหนือ?..” กลวิธี
การใช้ภาษาถิ่นอีสาน “เฮา” แปลว่า เรา ตัวของเรา หรือพวกเรา “เฮง”
แปลว่า แร่ง ดัง มาก อีกความหมายหนึ่งแปลว่า กำลัง กำลังกาย เรียก
เฮงกาย กำลังใจ เรียก เฮงใจ (ปรีชา พิณทอง 2532: 1041) สื่อกว่า ผู้เขียน
เป็นพวกพ้องเดียวกับคนอีสานที่มีศรัทธาเป็นกลุ่มเดียวกันคือ ชนชั้นศักดินา
และรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามที่ปกครองด้วยระบอบเผด็จการ
สนับสนุนให้สหรัฐอเมริกาเข้ามาแทรกแซงทางการเมือง คนอีสานมี
ศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงสังคม หากรวมใจกันต่อสู้ด้วยกำลังกายเพื่อ
ทำลายระบบชนชั้นก็จะช่วยให้เกิดความเท่าเทียมในสังคม มีการใช้คำถาม
เชิงวาทศิลป์กระตุ้นให้ลูกคิดเรื่อง สาเหตุของความพ่ายแพ้ในการต่อสู้
ทางการเมืองของคนอีสาน ประเด็นดังกล่าวนายผีอาจต้องการสื่อสารโดย
นัยว่า มิใช่เพียงแค่รัฐสยามที่กระทำต่อคนอีสานเท่านั้น ปัจจัยประการหนึ่ง
อาจเป็นเพราะคนอีสานด้วยตนเอง ในบริบทประวัติศาสตร์การเมือง
คนอีสานต่อสู้กับอำนาจรัฐสยาม ไม่ว่าจะเป็นขบวนการกลุ่มผู้มีบุญอีสาน²
กลุ่มสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีสานที่มีได้มีจุดยืนทางการเมืองเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกัน³ และกรณีวิสามัญฆาตกรรมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีสาน⁴

² กรณีการเคลื่อนไหวขบวนการกลุ่มผู้มีบุญอีสานต่อต้านอำนาจรัฐสยาม พ.ศ. 2242 ถึง พ.ศ. 2502
โปรดดูรายละเอียดใน สุวิทย์ ชีรสาคัด, 2557. **ประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488 เล่มที่ 2.**
ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. หน้า 176 – 213.

³ บริบทการเมืองระบอบประชาธิปไตย กลุ่มของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีสานมิได้มีจุดยืนทาง
อุดมการณ์ทางการเมืองที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หากแต่ได้แบ่งออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มหนึ่งจัดตั้ง
พรรคสหชีพ อีกกลุ่มหนึ่งเข้าร่วมพรรคประชาธิปไตย โปรดศึกษารายละเอียดหัวข้อ “การแสวงหาอัต
ลักษณ์ทางการเมือง” ใน ชาร์ลส์ เอฟ คายส์, 2556. **อีสานนิยม : ท้องถิ่นนิยมในสยามประเทศไทย.**
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. หน้า 50-81.

⁴ หลังจากรัฐประหารในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม กระทำ
การกรณีวิสามัญฆาตกรรมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร รัฐมนตรีอีสาน ด้วยการ “ยิงทิ้ง” ที่ ก.ม. 14-15
บางเขน ถนนพหลโยธิน ในปี พ.ศ. 2492 โปรดศึกษารายละเอียดใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ ช่าง

การต่อสู้ดังกล่าวจบลงด้วยความพ่ายแพ้ “อีสาน” ในบทกวีนี้เป็นตัวแทนของความแร้นแค้น ความทุรกันดาร ความยากจน ความด้อยทางปัญญา การถูกกดขี่ และเป็นตัวแทนชนชั้นกรรมาชีพ กลุ่มคนยากจนซึ่งเป็นประชากรอันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของชาติในทัศนะกลุ่มปัญญาชนหัวก้าวหน้า

ปัจจัยที่ทำให้นายผีเลือกนำเสนอภาพของอีสานเป็นพื้นที่แห่งความแห้งแล้งกันดาร ชาร์ลส์ เอฟ คายส์ (2556 : 83 – 109) อธิบายว่าสถานการณ์หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลมีนโยบายทางเศรษฐกิจที่ทำให้กรุงเทพฯ เจริญเติบโตกลายเป็นเมืองใหญ่ คนอีสานเมื่อประสบกับภาวะภัยแล้งก็อพยพเข้ามาทำงานเป็นแรงงานรายได้น้อย ได้แก่ คนถีบสามล้อ คนใช้ คนสวน ฯลฯ การปะทะเผชิญหน้าระหว่างความแตกต่างทางวัฒนธรรมของคนภาคกลางกับคนอีสานผู้ซึ่งกลายมาเป็นชนชั้นล่างของสังคม เป็นปัจจัยประการหนึ่งที่ทำให้เกิดอคติทางชาติพันธุ์ด้วยการเหมารวมตัดสินว่า คนอีสานเป็นคนบ้านนอก การศึกษาน้อย ยังไม่ค่อยพัฒนาและด้อยวัฒนธรรม

มโนทัศน์เกี่ยวกับการดูถูกเหยียดหยามชาวอีสานเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่แพร่หลายในทศวรรษ 2490 ปัญญาชนหัวก้าวหน้าผลิตซ้ำภาพในลักษณะเดียวกัน อุชเชนี (นามปากกาของประคิดน ชุมสาย ณ อยุธยา) เขียนบทกวี “กับเธอ⁵” (2496) ว่าด้วยการปลอมประโลมให้กำลัง

ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2544. **ปริติ พนมยงค์ และ 4 รัฐมนตรีอีสาน +1**. ขาววิทย์ เกษตรศิริ และ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ร่วมกับหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์.

⁵ พิมพ์ครั้งแรก ในคอลัมน์ “อักษราวลี” (ใช้นามปากกา รัตติมย์) นิตยสาร *สยามสมัย* ปีที่ 6 ฉบับที่ 298 ประจำวันจันทร์ที่ 26 มกราคม 2496 หน้า 14 ผู้เขียนศึกษาจากหนังสือ อุชเชนี, 2544. **ขอบฟ้าชลบท**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผีเสื้อ. หน้า 102. **ขอบฟ้าชลบท** เป็นหนังสือดีที่คนไทยควรอ่านในรอบ 100 ปี จากการคัดเลือกโดยโครงการวิจัยของสกว. พ.ศ. 2540 - พ.ศ. 2541

ใจชาวอีสานผู้ต้องต่อสู้กับปัญหาภัยแล้งและอคติทางชาติพันธุ์ เปลื้อง
วรรณศรี ปัญญาชนหัวก้าวหน้าจากจังหวัดสุรินทร์ เขียนบทกวี “ช่วย
อีสานกันเถิด” (2500) เรียกร้องให้คนไทยร่วมมือกันช่วยแก้ปัญหาอีสาน
“เสียง แผ่น ดิน”⁷ (2508) ของจิตร ภูมิศักดิ์ ว่าด้วยชาวอีสานผู้มีศักดิ์ศรี
ทำนายนากลำบากท่ามกลางภูมิศาสตร์แห้งแล้งและถูกเอารัดเอาเปรียบ บท
กวีที่กล่าวมามีแนวคิดร่วมกันคือมุ่งให้ความสำคัญแก่ประชาชนผู้ยากไร้ที่
อยู่ห่างไกลศูนย์อำนาจรัฐ ชนชั้นกรรมาชีพต้องร่วมกันต่อสู้กำจัดโค่นล้ม
กลุ่มผู้ปกครองคือชนชั้นศักดินาและรัฐบาลเผด็จการทหารที่เปิดโอกาสให้
สหรัฐอเมริกาเข้ามาแทรกแซงการดำเนินนโยบายบริหารประเทศซึ่งส่งผล
ให้เกิดการเอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มมีอำนาจผู้เป็นคนส่วนน้อยในสังคม

ภาพความแห้งแล้งกันดารยังถูกผลิตซ้ำอีกหลายครั้งก่อนที่จะเกิด
เหตุการณ์การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาต่อต้านรัฐเผด็จการทหาร
ในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นิสิตอีสานในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อุดร ทองน้อย ผู้มีภูมิลำเนาจังหวัดยโสธร เขียนบทกวี “อีสานกู” (2512)
ถ่ายทอดภาพชนบทอีสานอันร้อนแล้งโดยมีจิตสำนึกภารกิจคนหนุ่มสาวที่
อยากจะพาประชาชนออกจากความแร้นแค้น สอดรับกับอุดมการณ์
สังคมนิยมของกลุ่มนักศึกษาปัญญาชนที่ต่อต้านรัฐบาลเผด็จการและ
จักรวรรดินิยมอเมริกาที่เข้ามาตั้งฐานบัญชาทัพในประเทศไทยในการทำ

6 พิมพ์ครั้งแรกในนิตยสาร *ปิตุภูมิ* ปีที่ 2 ฉบับที่ 72 (26 สิงหาคม 2500) ผู้เขียนศึกษาจากหนังสือ
เปลื้อง วรรณศรี, 2540. *เปลื้อง วรรณศรี กวี-นักคิดนักเขียน-นักสู้*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัด
งานรำลึก เปลื้อง วรรณศรี. หน้า 140.

7 บทกวี “เสียง แผ่น ดิน” จิตร ภูมิศักดิ์ ประพันธ์เสร็จเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2508 โดยใช้นามปากกา
ว่า “กวี ศรีสยาม” โดยที่จิตรยังไม่ได้ส่งไปลงหรือตีพิมพ์ที่ไหน บทกวีชิ้นนี้ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกใน
นิตยสาร *ไรต์เตอร์ แมกกาซีน* ปีที่ 4 ฉบับที่ 48 พฤษภาคม 2540 ผู้เขียนศึกษาจากหนังสือ จิตร ภูมิ
ศักดิ์, 2551. *คนยังคงยืนเด่นโดยทำหาย*. กรุงเทพฯ: ฟาติเยวกัน. หน้า 331-357.

8 พิมพ์ครั้งแรกใน *วิทยาสาร* (2512) และ *โดม-ที่ราบสูง* (2513) ผู้เขียนศึกษาจากหนังสือ อุดร
ทองน้อย, 2518. *อีสานกู*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น. หน้า 2 -3.

สงครามเวียดนามภายใต้บริบทสงครามเย็น⁹ ภาพดังกล่าวนับเป็นมรดกทางความคิดที่ปัญญาชนหัวก้าวหน้านิยามความหมายให้แก่อีสานและได้รับการผลิตซ้ำยาวนานหลายทศวรรษ

2.2 อีสานในฐานะพื้นที่แห่งแล้งกันดารกับการวิพากษ์ทุนนิยม

เหตุการณ์สังหารหมู่นักศึกษาและประชาชนในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เป็นโศกนาฏกรรมทางการเมืองที่ทำให้นักศึกษาส่วนหนึ่งหลบหนีเข้าสู่กับพรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ในเขตป่าเขา หลังมีคำสั่งนายกรัฐมนตรี 66/2523 ประเสริฐ จันดำ ผู้ที่เคยต่อสู้ในเขตป่าเขาก็กลับเข้าสู่เมืองเขียนบทกวี “ให้ชีวิตอยู่เหลือเพื่อชีวิต¹” (2525) สะท้อนความสิ้นหวังอุดมการณ์ฝ่ายซ้าย ชื่นชมความกล้าหาญของผู้ที่เคยร่วมต่อสู้ แม้การต่อสู้สิ้นสุดลง แต่อุดมการณ์การใช้ชีวิตที่เหลืออยู่เพื่อมวลชนก็ยังคงอยู่ ชัยรัตน์ พลมุข (2562: 362) เสนอว่า เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และการเมืองหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ ทำให้ชนบทกลายเป็นพื้นที่แห่งการถ่ายทอดภาวะโศกเศร้าตรอมใจของฝ่ายซ้าย ลักษณะเช่นนี้ได้กลายเป็นชนบสำคัญของวรรณกรรมเพื่อชีวิต การถ่ายทอดความรู้สึกสูญเสียไปสู่ชนบทยังทำให้ชนบทกลายเป็นพื้นที่แห่งอารมณ์โหยหาอดีต (nostalgia) บทกวี “โศกนาฏกรรมแห่งหมู่บ้าน¹” (2530) ของ คำผา เพลงพิน (นามปากกาของสุรพงษ์ จังหาร) กวีผู้มีภูมิลำเนาจังหวัดขอนแก่น ถ่ายทอด

⁹ ขบวนการนักศึกษาที่ต่อสู้ทางการเมืองในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ได้รับอิทธิพลทางความคิดการต่อสู้แบบ “ซ้ายใหม่” ที่ถือกำเนิดจากการแสวงหาทางออกของคนหนุ่มสาวในยุโรปและอเมริกาที่เบื่อหน่ายสภาพสังคมที่เป็นอยู่ เกิดสำนึกต่อต้านสงครามเวียดนาม คนหนุ่มสาวต้องการใช้สิทธิเสรีภาพแสดงความคิดเห็นในการกำหนดนโยบายของประเทศ โปรตุเกตุการรับแนวคิดซ้ายใหม่เข้าสู่สังคมไทยในประจักษ์ ก้องกีรติ, 2556. และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: ฟาติยวกัน. หน้า 240–271.

¹ พิมพ์ครั้งแรกใน *โลกหนังสือ*, ตุลาคม 2525 ผู้เขียนศึกษาจาก ประเสริฐ จันดำ.(2528). *ฝอยฝนบนม่านฝน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กอไผ่. หน้า 78-80.

¹ พิมพ์ครั้งแรกใน *ฟ้าเมืองทอง* กรกฎาคม 2530 ผู้เขียนศึกษาจาก คำผา เพลงพิน, 2532. *เสียงสั่งจากอีสาน*. ลอมหนังสือเดือนเสี้ยว: มหาสารคาม. หน้า 22.

อารมณ์โศกเศร้าผ่านการพรรณนาภาพหมู่บ้านอีสานที่แร้นแค้น ดังว่า “ข้างข้างคือกลองข้าว ซึ่งว่างเปล่ามาเกือบปี เมล็ดข้าวที่เคยมี บ่เหลือเม็ด พอเฮ็ดคำ” สื่อภาพกลองข้าวคนอีสานที่ไม่มีข้าวใส่มาเป็นเวลาเกือบปี แสดงความหมายของคำว่า อัดคึด ขัดสน และการขาดแคลนอาหาร เครื่องใช้ในครัวเรือนแสดงอาการไม่พอใจ ดังว่า “หวด, มวยและหม้อนึ่ง ต่างบูด บั้งเหมือนอั้งอำ กระเบียนฮ้างวางประจำ ก็ด่างดำอยู่เดียวดาย” และ “คราดหักสะอื้นไห้ และคันไถก็ให้โทษ หนึ่งต้องแอกกระอักไอย เหมือนถูก โบายด้วยบาปกรรม” ภาพพจน์บุคคลวิตรัสสมมติให้สิ่งที่ไม่มีชีวิตคือเครื่องใช้ในครัวและเครื่องมือการเกษตรได้แสดงอาการโศกเศร้า สื่อถึงสังคมเกษตรกรรมที่กำลังล่มสลาย บทกวีปิดท้าย “รอบข้างไร่กลองข้าว และเหยียดยาวบนลือฝัน คือร่างที่ค้ำคื่น รอดุ่นฝันจะกลืนกิน...” สื่อถึงร่างมนุษย์อยู่บนสื่อกำลังรอการฉาปนกิจ นัยหนึ่งสื่อถึงผู้สูงอายุที่ไร้ลูกหลาน ดูแลกำลังนอนรอความตาย

บทประพันธ์แสดงให้เห็นถึงการหยิบบีมภาพความแร้นแค้นในกวีนิพนธ์เพื่อชีวิตมาผนวกเข้ากับภาพสังคมเกษตรกรรมที่กำลังจะล่มสลาย ความแห้งแล้งกันดารของอีสานในบทกวีเป็นท้องเรื่องช่วยหนุนเสริมให้เครื่องใช้ในครัวและเครื่องมือการเกษตรได้เป็นตัวแทนมนุษย์ที่รู้สึกโศกเศร้ากับภาวะการเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ที่คนหนุ่มสาวละทิ้งหมู่บ้านไปทำงานในสังคมเมือง ปล่อยให้ผู้สูงอายุอยู่บ้านเพียงลำพังจนกลายเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างสังคมอีสาน

3. ภาพตัวแทนของอีสานในฐานะคนพลัดถิ่นในสังคมเมือง

บริบทสังคมไทยในช่วงสิ้นสุดสงครามเย็น ปลายทศวรรษ 2520 รัฐบาลดำเนินนโยบายส่งเสริมการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรม ต้นทศวรรษ 2530 ไทยได้รับการขนานนามว่าเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NICS) เป็นระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่มีการเปิดเสรีด้านการลงทุน ทำให้ประเทศไทย

เป็นแหล่งอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ส่งผลให้คนหนุ่มสาวออกจากหมู่บ้าน เพราะอพยพมาทำงานในโรงงาน (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์ 2546: 179) กวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ก็ได้ถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิตคนอีสาน ที่อพยพเข้ามาทำงานในสังคมเมือง ดังนี้

3.1 อีสานในฐานะคนพลัดถิ่นผู้ทุกข์ระทมท่ามกลางวิถีเมืองกับการวิพากษ์ทุนนิยม

ไพโรจน์ทร์ ขาวงาม กวีผู้มีภูมิลำนเอนาจังหวัดร้อยเอ็ด เขียนบทกวี “การเดินทางของชีวิต¹” (2529) นำเสนอเรื่องราวคนพลัดถิ่นที่เดินทางมาถึงสถานีขนส่งผู้โดยสารกรุงเทพฯ (หมอชิต) และสถานีรถไฟหัวลำโพงที่คับคั่งไปด้วย คนตงงาน ผู้สูงอายุ ขอทาน โสเภณี แรงงานชาย และแรงงานเด็ก ทุกคนต่างรู้สึกเหน็ดเหนื่อย มีอาการป่วยไข้ทางกายและใจ ดังจะเห็นได้จากที่ว่า “หมอชิต ชีวิตต้องตามหมอ เจ็บป่วยเหน็ดเหนื่อยหนอ ชีพนี้เดินทางนั่งนอนรอ ความรัก หมอก็ค้นจะชี้ ช่างให้ ทุกข์หาย” กลวิธีทางวรรณศิลป์ คือ การใช้ขนบนิราศโดยนำชื่อสถานที่ที่เดินทางผ่านมาเชื่อมโยงกับอารมณ์ทุกข์ที่เกิดจากการพลัดพราก คือชื่อสถานีขนส่ง “หมอชิต” มาเล่นกับคำว่า “ตามหมอ” สื่อถึงคนพลัดถิ่นที่มีทุกข์ซึ่งต้องรักษาเยียวยา ผู้คนเหล่านี้ต่าง “เรียงรายถามไถ่ดัน เดินทาง จังงก ตงงานพลาง พลาดพลัง เห็นเหยื่อที่พรานวาง วิ่งแย่ง ถูกกับงับง่ายทั้ง ที่รู้ดูเห็น” สื่อภาพผู้คนตงงานที่กำลังเดินถามไถ่ทำงานทำ “เหยื่อ” หมายถึง อาหารที่ใช้ล่อสัตว์ หรือสิ่งที่น่าสนใจ เมื่อตีความแล้วถอดรหัสความหมายทางวัฒนธรรม ความหมายแฝง หมายถึง เงิน ส่วน “พราน” คือ ผู้หากินในทางล่าสัตว์ สื่อถึงบุคคลที่มีทักษะใช้อุบายหลอกล่อเพื่อเอาผลประโยชน์ตามที่ตนต้องการ ในบทกวีนี้แสดงความหมาย ทุนนิยมทำให้เกิดระบบการแข่งขันเพื่อกำไรสูงสุด

¹ พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือกวีนิพนธ์ คำใดจะเอ่ยได้ตั้งใจ ผลงานรวมเล่มกวีนิพนธ์เล่มที่ 2 คัดสรรจากงานกวีช่วงปี พ.ศ. 2522-2529 ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2529 ผู้เขียนศึกษาจาก ไพโรจน์ทร์ ขาวงาม, 2549. คำใดจะเอ่ยได้ตั้งใจ. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: นาคกร. หน้า 27-28.

นายทุนจะทำทุกวิถีทางเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ทางธุรกิจ ใช้เงินค่าจ้าง แสวงหาผลประโยชน์จากลูกจ้าง บทประพันธ์ถึงลักษณะเด่นของสังคม ล่าสัตว์มาใช้ชีพาษุณนิยม สร้างความหมายให้ทุนนิยม คือ ความชั่วร้าย สร้างระบบการต่อสู้แข่งขัน ภาพคนที่เข้าไปแย่งเหยื่อก็ก่อถึงความโง่และไร้ วิจารณ์ญาณ แสดงให้เห็นจุดยืนหรือมุมมองของกวีที่มองว่า ระบบทุนนิยม ได้ทำลายอิสระในการใช้ชีวิตของปัจเจกชน ทำให้คนต่างจังหวัดต้องเดินทางมาใช้ชีวิตท่ามกลางภาวะแก่งแย่งแข่งขันหาเงินเพื่อความอยู่รอดใน สังคมเมือง

มโนทัศน์เรื่องการวิพากษ์ระบบทุนนิยมสะท้อนให้เห็นอารมณ์ของ ยุคสมัยซึ่งสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์สถานการณ์การอพยพย้ายถิ่นของคน อีสานไปทำงานในสังคมเมือง¹ ภาพดังกล่าวผลิตซ้ำในเวลาต่อมา พลัง เพียงพิรุฬห์ (นามปากกาของเกริกศิษฐ์ พละมาตร) กวีผู้มีภูมิลำเนา กรุงเทพฯ เคยไปใช้ชีวิตวัยเด็กที่จังหวัดกาฬสินธุ์ เขียนบทกวี “คนอยู่ได้ สร้างสักเสา คนสร้างบ่ได้เนแนบสนิท¹”(2559) นำเสนอเรื่องราวของ แรงงานก่อสร้างที่อาศัยอยู่ในแคมป์คนงาน ทำงานเหนื่อยยากเพื่อหาเงินมา ซื้อข้าวพอกินในแต่ละวัน แรงงานหนึ่งคนยังต้องเลี้ยงดูครอบครัวอีกหลาย ชีวิต พวกเขาสร้างตึกสูงให้คนอยู่อาศัยอย่างสะดวกสบาย ชีวิตพวกเขากลับ ไม่สะดวกสบาย ไม่นั่นคงเฉกเช่นตึกที่พวกเขาสร้าง คนพลัดถิ่นผู้ทุกข์ระทม ท่ามกลางวิถีเมืองมักนำเสนอผ่านกลุ่มผู้ด้อยโอกาสหรือกลุ่มผู้มีรายได้น้อย เหตุแห่งทุกข์ในสังคมเมืองนี้ยังมาจากปัญหาเชิงโครงสร้าง รัฐไม่จัดสรร

¹ โปรดดูรายละเอียดเรื่อง สถานการณ์การอพยพย้ายถิ่นของคนอีสาน คนอีสานเป็นผู้อพยพย้าย ถิ่นไปทำงานในกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ของภูมิภาคในอัตราที่สูงเมื่อเทียบกับคนภูมิภาคอื่น ใน ดุษฎี อาวุธวัฒน์, 2562. “คนอีสานย้ายถิ่น” สถานการณ์และผลกระทบ. ขอนแก่น: คลังนาโนวิทยา. หน้า 5 – 6.

¹ พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือกวีนิพนธ์ **นครคนนอก** ปี พ.ศ. 2559 ผู้เขียนศึกษาจากหนังสือกวีนิพนธ์ พลัง เพียงพิรุฬห์, 2560. **นครคนนอก**. พิมพ์ครั้งที่ 2. สกลนคร: นิตจะศิลป์. หน้า 64-65. กวีนิพนธ์ รางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) ปี พ.ศ. 2559

ระบบสวัสดิการพื้นฐานที่ดีให้แก่กลุ่มคนใช้แรงงานให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น “อีสาน” จึงเป็นตัวแทนของคนพลัดถิ่นผู้ทุกข์ระทมในสังคมเมือง เป็นตัวแทนเพื่อสะท้อนให้เห็นปัญหาเชิงโครงสร้างในสังคมไทย

3.2 อีสานในฐานะคนพลัดถิ่นที่สามารถปรับตัวในวิถีเมืองกับการได้กลับกระแสวิพากษ์ทุนนิยม

แนวคิดวิพากษ์ระบบทุนนิยมที่ว่า ระบบทุนนิยมทำให้มนุษย์ขาดอิสรภาพในการกำหนดชะตาชีวิตได้ถูกท้าทายด้วยชุดความคิดใหม่ กวีอีสานยุคหลังได้กลับแนวคิดดังกล่าวโดยประกอบสร้างความหมายให้คนอีสานสามารถปรับตัวในวิถีเมืองได้อย่างมีความสุข สุขุมพจน์ คำสุขุม (นามปากกาของสุขุม คำภู่อ่อน) กวีผู้มีภูมิลำเนาจังหวัดอุดรธานี เขียนบทกวี “ร้านลาบพรีเมียร์ลีก: ฤดูกาลดอกรัก¹” (2556) ว่าด้วยเรื่องของกวีหนุ่มไปรับประทานก้อยดึกที่ร้านลาบข้างถนนสีลม ย่านธุรกิจใจกลางกรุงเทพฯ ระหว่างที่เขารับประทานลาบก้อยพร้อมกับชมฟุตบอลพรีเมียร์ลีกบรรยากาศภายในร้านมีผู้คนคึกคัก กวีหนุ่มแอบมองหญิงสาวที่มาพร้อมกับสามี เขารู้สึกชื่นชมไปกับการกินเหล้า กินลาบก้อย และชมฟุตบอล บทกวีสื่อว่าคนอีสานเป็นส่วนหนึ่งของโลกทุนนิยม ดังจะเห็นได้จาก “*“เขา” คล้ายหุ่นกับที่นี้ กวีหนุ่ม เพียงเย็นย่ำค่ำคลุมเดินลุ่มถึง มนต์หอมลำนันทิพแน่น มนต์แคนตรึง รสลาบก้อยอร่อยซึ่ง บาดบั้งใจ*” มีการใช้ความเปรียบเขาคลายกับ “หุ่น” คือ ส่วนที่ลงทุนเท่ากันในการค้าขาย สื่อถึงโลกทุนนิยมที่เขาในฐานะลูกค้าต่างก็ได้รับผลประโยชน์คือความสุขจากการมาร้านลาบ ขณะที่ร้านลาบก็ได้เงินจากลูกค้า เมื่อตีความและถอดรหัสความหมายทางวัฒนธรรม ร้านลาบคือพื้นที่ของการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสาน(ลาบก้อย)กับวัฒนธรรมตะวันตก(ฟุตบอลพรีเมียร์ลีก)

¹ พิมพ์ครั้งแรกใน สุขุมพจน์ คำสุขุม, 2556. *รากของเรา เงามองโลก*. มหาสารคาม: กากะเย็บสำนักพิมพ์. หน้า 129-133. รางวัลชนะเลิศเชว่นบุ๊คอวอร์ด ครั้งที่ 10

ที่ดำรงอยู่ร่วมกัน

“เขา” หรือ “กวีหนุ่ม” มีพฤติกรรมกินดื่มพักผ่อนหย่อนใจในยามค่ำคืน พิเชษฐ์ สายพันธุ์ (2538: 117-122) อธิบายว่า กลางคืนในสังคมอุตสาหกรรมถูกมองเป็นชุมทรัพย์ที่จะก่อให้เกิดผลผลิตในระบบทุนนิยมที่สามารถนำมาเก็บเกี่ยวให้เกิดผลตอบแทนได้ เมื่อมนุษย์หลุดพ้นจากกลางวันซึ่งเป็นช่วงเวลาแห่งการดำเนินกิจกรรมซึ่งอยู่ภายใต้กรอบกฎระเบียบทางสังคม กลางคืนจะเป็นเวลาพักผ่อนซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยืดหยุ่นไม่มีกฎเกณฑ์มาบีบบังคับ คนทำงานก็นำรายได้จากการทำงานมาบริโภคเพื่อความบันเทิง บทกวีสะท้อนให้เห็นค่านิยมทางวัฒนธรรมเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี คนพลัดถิ่นที่เข้ามาในเมืองมีใช้ผู้ทุข์ระทม หากแต่เป็นคนทำงานสร้างฐานะ เป็นผู้ที่สามารถมีความสุขกับสิ่งบันเทิงรอบตัวและมีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น

มนทัศน์ที่มองว่าคนพลัดถิ่นสามารถปรับตัวเข้ากับวิถีแบบเมืองผลิตซ้ำในบทกวี “เพื่อนบ้าน¹” (2560) ของอังคาร จันทาทิพย์ กวีผู้มีภูมิลำนางจังหวัดขอนแก่น ว่าด้วยเรื่องราวของชาวบ้านขายที่ดิน หันมาทำงานในโรงงานที่สร้างใกล้หมู่บ้าน มีเงินดาวน์บ้านจัดสรร มีเพื่อนที่ทำงานในโรงงานแะมาพบปะสังสรรค์ไม่ขาดสาย มีความสุขที่ได้เดินตลาดนัดในวันอาทิตย์ เพื่อนบ้านที่อยู่ตรงข้ามบ้านเป็นครูที่รู้จักกันเพียงผิวเผิน สะท้อนให้เห็นความสามารถที่จะปรับตัวและเรียนรู้ที่จะเคารพชีวิตส่วนตัวของเพื่อนบ้านซึ่งเป็นวิถีคนเมือง แสดงให้เห็นถึงการปรับประสานระหว่างวิถีชนบทกับวิถีเมืองอย่างกลมกลืน “อีสาน” เป็นตัวแทนของคนพลัดถิ่นที่สามารถปรับตัวในวิถีเมือง อีกทั้งยังสื่ออีกด้วยว่า ระบบทุนนิยมได้สร้างที่อยู่

¹ พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือกวีนิพนธ์ *ระหว่างทางกลับบ้าน* พ.ศ. 2560 ผู้เขียนศึกษาจาก อังคาร จันทาทิพย์, 2563. *ระหว่างทางกลับบ้าน*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ผจญภัยสำนักพิมพ์. หน้า 44-47. กวีนิพนธ์รางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) ปี พ.ศ. 2562

อาศัยและสินค้าบริการที่อำนวยความสะดวกสบายให้แก่มนุษย์ และช่วยให้คนชนบทสามารถยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

4. ภาพตัวแทนของอีสานในฐานะท้องถิ่นที่ได้รับผลจากกระแสโลกาภิวัตน์

นอกจากวิถีอีสานจะนำเสนอภาพคนอีสานพลัดถิ่นในเชิงปัจเจกบุคคลแล้ว กริร่วมสมัยได้ตระหนักถึงอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลกระทบต่อท้องถิ่นอีสานด้วย ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง (2539: 91) กล่าวว่า ความเป็นท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง กำหนดได้ด้วยวัฒนธรรม วิถีชีวิต แบบแผนพฤติกรรมที่คนในท้องถิ่นนั้นมีร่วมกัน เราอาจมองสังคมไทยโดยแบ่งเป็นกลุ่มท้องถิ่นย่อยได้มากมาย ดังนั้น อาจจะมีท้องถิ่นระดับหมู่บ้าน ตำบล ภาค ขึ้นอยู่กับว่าจะมองเรื่องใดเป็น “ลักษณะร่วม” ของคนในแต่ละระดับที่กล่าวมานั้น กริวิพนธ์ไทยสมัยใหม่นำเสนอภาพของอีสานในฐานะท้องถิ่นที่ได้รับผลจากกระแสโลกาภิวัตน์ ดังนี้

4.1 อีสานในฐานะท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบด้านประเพณีวัฒนธรรมกับการวิพากษ์นโยบายรัฐ

กริวิพนธ์ไทยสมัยใหม่แสดงให้เห็นถึงความวิตกกังวลต่อประเด็นกระแสโลกาภิวัตน์ที่แผ่ขยายเข้ามายังชุมชนท้องถิ่นอีสาน พลัง เพียงพิรุฬห์ เขียนบทกวี “บั๊ฟไฟเฟสตีวล¹” (2556) นำเสนอภาพงานเทศกาลบั๊ฟไฟของชาวอีสาน มีขบวนแห่เชิงบั๊ฟไฟยิ่งใหญ่อลังการ มีหญิงเต้นยั่ววน ผู้เข้าร่วมงานดื่มสุราอย่างสนุกสนาน อีกทั้งมีการเล่นพนันบั๊ฟไฟแอบแฝง บทกวีสะท้อนให้เห็นทัศนคติเชิงวิพากษ์นโยบายรัฐที่ทำให้ประเพณีชาวบ้านกลายเป็นการจัดแสดงวัฒนธรรมเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว ความว่า “มหรสพกลบความเชื่อเมื่อโลกเปลี่ยน ฮิตศักดิ์สิทธิ์ผิดเพี้ยนเวียนลงต่ำ คงเคยชิตครึ่งโบราณจารให้จำ ผันแปรเปลี่ยงพลั่วอยู่กล้ำกลืน” สื่อถึงเทศกาลบั๊ฟไฟใน

¹ พิมพ์ครั้งแรกใน พลัง เพียงพิรุฬห์, 2556. *โลกใบเล็ก*. สกลนคร: White Monkey Publishing. หน้า 84-87. กริวิพนธ์รางวัลวรรณกรรมระดับสอง เช่น บั๊ฟไฟเฟสตีวล ครั้งที่ 10 หนังสือกริวิพนธ์ที่ผ่านเข้ารอบสุดท้ายในการชิงรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) ปี พ.ศ. 2556

โลกสมัยใหม่ได้เปลี่ยนความเชื่อเรื่องการบูชาพญาแถน ความเชื่อดังกล่าวกลับถูกทำลายลงโดยฝีมือมนุษย์ ดังว่า “บั้งไฟพุ่งสู่ฟ้านำหาวาดหัวัน ติดโทยผิพน้นมันขมขึ้น พิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ร้างทึคยีน ล่มสลายไม่หวนคืนเลี้ยวความงาม” กวีหิบบยกประเด็นเรื่องธุรกิจการพนันในประเพณีแห่บั้งไฟที่เกิดขึ้นหลายจังหวัดในภาคอีสานมาวิพากษ์นโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจของภาครัฐ นอกจากจะทำให้ประเพณีชุมชนกลายเป็นเพียงสินค้า คนในชุมชนยังดัดแปลงพิธีกรรมเพื่อตอบสนองกิเลสตนด้วย บทประพันธ์ปิดท้ายว่า “หลงเหลือแต่เพียงเปลือกไว้อวดด กิจกรรมของนักดูดดื่มความเศร้าแรงดึงดูดพร้อมสรรพกลับลำเนา เพื่อแปลกหน้าต่อรากเหง้าของเราเอง” สื่อถึงพิธีกรรมบุญบั้งไฟซึ่งเป็นหนึ่งในบุญฮีตสิบสองของคนอีสานกลายเป็นเพียงการจัดงานเทศกาลแสดงวัฒนธรรม ส่วนแก่นความเชื่อความศรัทธาบูชาพญาแถนเพื่อขอฝนมาใช้ในฤดูทำนา คนในสังคมกลับไม่ให้คุณค่าความสำคัญแล้ว

น้ำเสียงในบทกวีสื่อให้เห็นความปรารถนาที่จะอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมให้คงสภาพเดิมดังที่ปราชญ์อีสานจดจารึกไว้ในใบลาน วิพากษ์วิจารณ์รัฐที่ส่งเสริมรณรงค์ให้ชุมชนกลายเป็นพื้นที่การท่องเที่ยวเพื่อใช้เป็นแหล่งสร้างรายได้นับตั้งแต่ราวทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา บทกวี “บั้งไฟเฟสตีวัล” สะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์ของประเพณีประติษฐ์ที่ใช้คำว่า “เทศกาล (festival)” มีความหมายที่สื่อให้เห็นว่า เป็นเรื่องราวทางโลก (profane) เป็นสิ่งที่ช่วยสะท้อนให้เห็นค่านิยมของสังคมแบบบริโภคนิยมและโลกทุนนิยมได้ด้วย คำดังกล่าวมักสัมพันธ์โยงกับงานรื่นเริงเน้นความสนุกสนาน และจับจ่ายใช้สอยเป็นสำคัญ ประเพณีประติษฐ์จะไม่ใช่คำว่า “บุญ” ซึ่งเป็นคำเรียกชื่อประเพณีในวิธีคิดของคนอีสานแบบดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับมิติเรื่องจิตวิญญาณที่โยงใยกับเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ (scared) และความเชื่อทางศาสนาเป็นหลัก(ปฐม หงส์สุวรรณ 2558: 270-271) จาก

เดิมที่ประเพณีบุญบั้งไฟจะช่วยให้คนในชุมชนได้ทำบุญให้ทานกลับกลายเป็นวิถีแห่งการสร้างบาป

มนต์ที่แสดงให้เห็นถึงความเกรงว่าประเพณีในชุมชนจะสูญหายได้รับการผลิตซ้ำในบทกวี “ศรัทธาล่องไหลกับเรือไฟโบราณ¹” (2559) ของโงะรัก คำไพโรจน์ (นามปากกาของไพโรจน์ อินทชัย) กวีผู้มีภูมิลำนางจังหวัดหนองคาย นำเสนอภาพของการจัดประเพณีไหลเรือไฟในวันออกพรรษา ชาวบ้านทำบุญให้ทานสานความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในชุมชน ปัจจุบันประเพณีดังกล่าวกลับถูกรัฐช่วงชิงให้กลายเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดใดจังหวัดหนึ่ง ทั้งที่แต่เดิมประเพณีไหลเรือไฟวันออกพรรษาเป็นสมบัติร่วมของคนชุมชนริมแม่น้ำ มีอาจจะทำให้เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งได้ “อีสาน” เป็นตัวแทนของท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบด้านประเพณีวัฒนธรรมในบริบทโลกาภิวัตน์

4.2 อีสานในฐานะท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบด้านระบบนิเวศกับการต่อรองกับอำนาจนายทุน

ราวทศวรรษ 2550 สังคมไทยเกิดกระแสเตรียมพร้อมเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ชุมชนริมแม่น้ำโขงกลายเป็นพื้นที่การพัฒนาเศรษฐกิจระดับภูมิภาคอาเซียน โงะรัก คำไพโรจน์ เขียนบทกวี “ปลาบึกตัวสุดท้าย¹” (2559) บทสนทนาระหว่างลูกกับพ่อในประเด็นกลุ่มทุนต่างประเทศร่วมลงทุนภายใต้นโยบายรวมศูนย์ทางเศรษฐกิจที่ดำเนินนโยบายสร้างเขื่อนเหนือแม่น้ำโขงแล้วส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ “ผม” ในฐานะลูกหวนอนุญชรถึงความทรงจำวัยเยาว์ที่ผูกพันกับวิถีประมงพื้นบ้าน พ่อเป็น

¹ พิมพ์ครั้งแรก โงะรัก คำไพโรจน์, 2559. เพลงแม่น้ำ. มหาสารคาม: กากะเยียสำนักพิมพ์. หน้า 50-52. หนังสือกวีนิพนธ์ที่ผ่านเข้ารอบสุดท้ายในการชิงรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) ปี พ.ศ. 2559

¹ พิมพ์ครั้งแรก โงะรัก คำไพโรจน์, 2559. เพลงแม่น้ำ. มหาสารคาม: กากะเยียสำนักพิมพ์. หน้า 72-75.

พรานปลาบึกเคยร่วมพิธีกรรมบูชาปลาบึกในฐานะปลาศักดิ์สิทธิ์ของแม่น้ำโขง ปัจจุบันปลาบึกเปลี่ยนสถานะเป็นปลาเศรษฐกิจในสังคมบริโภคนิยม

บทกวีแสดงความโหยหาอดีตในวัยเยาว์ว่า “คิดถึงบ้านและบึกคึกอยากเล่า เมื่อหลายเหล่าประมงต้องปลงฝัน เมื่อได้ท้องตลาดปลาบึกขายอยู่ประดับดอกไม้จันทน์อย่างบรรจง” ประเพณีเกี่ยวกับความตายของมนุษย์ถูกหยิบยกมากล่าวเพื่อสื่อให้เห็นสถานการณ์ของปลาบึกในแม่น้ำโขงที่ใกล้จะสูญพันธุ์ ปลาบึกมีสถานะเป็นสินค้าที่มนุษย์ล่ามาขายในสังคมบริโภคนิยมปลาบึกในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเคยบูชาก็หายสิ้นไป แสดงความหมายการสูญเสียวิถีการประมงพื้นบ้าน บทกวีเรียกแม่น้ำโขงว่า “แม่น้ำของ” เพื่อสื่อให้เห็นสำนักทางชาติพันธุ์ลาวของคนอีสาน² สังเกตจาก “เราคือลูกแม่ของจากหนองคาย พบบึกตัวสุดท้ายออกจากถ้ำหลังจากที่เพาะปลุกถูกกระทำ การขึ้น – ลงของน้ำไร้เวลา” แสดงความหมาย กลุ่มคนในจังหวัดหนองคายเคารพแม่น้ำโขงในฐานะแม่ผู้หล่อเลี้ยงชีวิต มีการใช้กลวิธีการอ้างถึงปลาบึกที่สัมพันธ์กับตำนานกำเนิดแม่น้ำโขง² ปลาบึกเป็นตัวแทนวิถีชุมชนที่พึ่งพาอาศัยระบบนิเวศในธรรมชาติถูกทำลายลงเพราะนโยบายรวมศูนย์ทางเศรษฐกิจแบบข้ามชาติ

มโนทัศน์ที่มองว่าการพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์เป็นปัจจัยทำลายระบบนิเวศของชุมชนวัฒนธรรมท้องถิ่น และเกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ปรากฏให้เห็นในบทกวีของ “ในมือกำหมัดหยดชู ใน

² ปฐม หงษ์สุวรรณ (2556: 92 - 96) อธิบายที่มาของชื่อแม่น้ำโขงไว้ว่า หลักฐานประวัติศาสตร์ที่อยู่ในประเทศไทยบางชิ้นก่อน พ.ศ. 2439 แสดงให้เห็นว่า สังคมในยุคจารีต คนไทยและคนลาวส่วนใหญ่ต่างยังคงเรียกแม่น้ำโขงในชื่อเรียกว่า “แม่น้ำของ” พอมาถึงในสมัยรัชกาลที่ 5 มีความพยายามเปลี่ยนคำเรียกชื่อแม่น้ำสายนี้ว่า “แม่น้ำโขง” สะท้อนให้เห็นทัศนคติของผู้นำทางความคิดของคนไทยที่ต้องการสร้างความแตกต่างกับคนลาว เป็นการขัดเกลาและสร้างอัตลักษณ์ความเป็นไทยให้ชัดเจนขึ้น เพราะขณะนั้นลาว(ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง) ได้กลายเป็นรัฐในการปกครองอาณานิคมฝรั่งเศสไปแล้ว

² โปรดศึกษาความสำคัญของปลาบึกในตำนานกำเนิดแม่น้ำโขงใน “ปลาบึก : อาหารศักดิ์สิทธิ์กับการช่วงชิงความหมายในชุมชนชายแดนไทย-ลาว” ใน ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2556. **นานมาแล้ว: มีเรื่องเล่า** นิทาน ตำนาน ชีวิต. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 215-267.

เสียงกู่ก้องตะโกน² ”(2555) ของอังคาร จันทาทิพย์ นำเสนอเสียงเพรียกของชนบทที่เคยเป็นสังคมพื้นถิ่นมีภูมิวัฒนธรรม กำลังจะถูกครอบงำด้วยทุนในยุคโลกาภิวัตน์ กลุ่มชนชั้นกลางและชนชั้นรากหญ้าต่อสู้กันเพื่อรักษาผลประโยชน์กลุ่มตนเอง บริบทโลกาภิวัตน์ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมพื้นถิ่นชาวบ้านถูกนายทุนฉวยคว้าไปเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน “อีสาน” เป็นตัวแทนท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบด้านระบบนิเวศในกระแสโลกาภิวัตน์ บทกวีได้สะท้อนอารมณ์ความรู้สึกของคนที่ต้องสูญเสียที่ดินเพื่อรักษาผลประโยชน์ให้คนในท้องถิ่น

5. ภาพตัวแทนของอีสานในฐานะวิถีชนบทอันเรียบง่ายและอุดมสมบูรณ์

ภายใต้บริบทกระแสโลกาภิวัตน์ ผู้พลัดถิ่นในสังคมเมืองมักเกิดภาวะแปลกแยกและสับสนก่อให้เกิดความรู้สึกโหยหาอดีต ความเป็นหมู่บ้านโลกส่งผลให้เกิดความปรารถนาอันแรงกล้าสำหรับชุมชนที่มีความทรงจำร่วม ความโหยหาอดีตเป็นกลไกการป้องกันตัวเองของผู้พลัดถิ่นในช่วงเวลาแห่งจังหวะชีวิตที่เร่าร้อนและการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์ ความโหยหาอดีตต่างจากความโศกเศร้าที่จำกัอยู่ในระบบจิตสำนึกส่วนบุคคล แต่ความโหยหาอดีตเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตประวัติส่วนบุคคล ชีวิตประวัติของกลุ่มหรือชาติ ระหว่างความทรงจำส่วนตัวและความทรงจำส่วนรวม (Boym 2001: XIV - XVI) กวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ประกอบสร้างภาพตัวแทนของอีสานในฐานะวิถีชนบทอันเรียบง่ายและอุดมสมบูรณ์สะท้อนถึงอารมณ์โหยหาอดีต ดังนี้

5.1 อีสานเป็นวิถีชนบทอันเรียบง่ายที่สอดคล้องกับนโยบายรัฐ

วิกฤตปัญหาเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 แสดงให้เห็นว่าวาทกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจของภาครัฐล้มเหลว ระบบเศรษฐกิจแบบ

² พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือกวีนิพนธ์ หัวใจห้องที่ห้า ปี พ.ศ. 2555 ผู้เขียนศึกษาจากหนังสือกวีนิพนธ์ อังคาร จันทาทิพย์, 2563. หัวใจห้องที่ห้า. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ผจญภัยสำนักพิมพ์. หน้า 181-183. กวีนิพนธ์รางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) ปี พ.ศ. 2556

ยังชีพในสังคมอีสานกลายเป็นแนวทางแก้ปัญหาเศรษฐกิจของชาติ บรรจง บุรินประโคน กวีผู้มีภูมิลำเนาจังหวัดบุรีรัมย์ ถ่ายทอดอารมณ์ ถวิลหาชนบท คิดถึงความทรงจำวัยเยาว์ในบทกวี “ตั้งรุ่งกินน้ำรับฝนใหม่²”(2558) นำเสนอเรื่องราวฉันทกวีในวัยเด็ก กำลังรอคอยพ่อไปกู้ ไซค์กั๋งตอนเช้ามีด แม่หุงข้าว พ่อพอลกลับถึงบ้าน ฉันทและพี่ถือกะละมัง ไปใหญ่รอพ่อเปิดไซค์ด้วยใจตื่นเต้น บทสุดท้ายใช้ภาพจน์อุปมาว่า “วิถีชีวิตของคนทุ่ง คล้ายสายรุ่งกินน้ำรับฝนใหม่ เรียบง่ายงามทั้งกายและหัวใจ ดังดอกไม้สายลมไล่ดูอ่อนโยน” แสดงความหมาย วิถีชนบทเป็นสังคมที่พึ่งตามสังคมแห่งความหวัง และสังคมในอุดมคติ เนื่องจากเป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ได้อยู่พร้อมหน้าพร้อมตากับครอบครัว สมาชิกในครอบครัวต่างรู้หน้าที่ บทบาทของตนเอง ไม่ต้องใช้เงิน ไม่ต้องต่อสู้ดิ้นรนแข่งขัน สะสมเงินทองให้เกิดความทุกข์ ภาพดังกล่าวได้รับการผลิตซ้ำปรากฏให้เห็นในบทกวี “เด็ก ๆ ของหมู่บ้าน²”(2556) ของสุขุมพจน์ คำสุขุม ว่าด้วยเรื่องราวเด็กน้อยที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่พ่อแม่ปู่ย่าได้สร้างบ้านแบ่งเมืองทำให้มีถิ่นฐานทำกิน เด็กน้อยอยู่ดี กินดีและอบอุ่น หากเติบโตใหญ่ก็จะไม่ไปทำงานในเมือง มีพ่ออยู่พอกินและรู้สึกโชคดีที่เป็นเด็กไทยธรรมดาที่เกิดในหมู่บ้าน นับว่าเป็นภาพที่สอดคล้องกับวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงของภาครัฐ

ภาพตัวแทนที่กล่าวมาข้างต้นเกิดจากอิทธิพลกระแสความคิด วัฒนธรรมชุมชนที่ก่อรูปขึ้นในทศวรรษ 2520 ความคิดนี้ได้รับการประกอบสร้างขึ้นมาโดยนักคิดและปัญญาชนซึ่งมีภูมิหลังที่ค่อนข้างแตกต่างหลากหลาย แต่กระนั้นพวกเขาก็มีความคิดเรื่องการพึ่งตนเอง วัฒนธรรมชุมชน

² พิมพ์ครั้งแรกใน ศิลปวัฒนธรรม ตุลาคม 2556 ผู้เขียนศึกษาจากหนังสือกวีนิพนธ์ บรรจง บุรินประโคน, 2558. เมืองสายน้ำ บ้านสายลม. มหาสารคาม: กากะเยียสำนักพิมพ์. หน้า 89-90.

² พิมพ์ครั้งแรก ขวัญเรือน 2542 ผู้เขียนศึกษาจาก สุขุมพจน์ คำสุขุม, 2556. สายรุ่งของความรัก. มหาสารคาม: กากะเยียสำนักพิมพ์. หน้า 22-24 หนังสือกวีนิพนธ์เข้ารอบสุดท้ายรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) ปี พ.ศ. 2544 และได้รับรางวัลสมเด็จเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ พ.ศ. 2545

ชุมชนหมู่บ้าน และภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นจุดร่วมความคิดที่สำคัญ นับตั้งแต่ทศวรรษ 2530 ความคิดดังกล่าวได้รับความสนใจจากหน่วยงานด้านวัฒนธรรมของรัฐและถูกเชื่อมโยงเข้าไปเกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริในการพัฒนาชนบทของพระมหากษัตริย์อย่างใกล้ชิด (ธิดานันต์ ศรีนารา 2555: 350 -351) กระแสความคิดวัฒนธรรมชุมชนยังได้รับการสานต่อในแวดวงวรรณกรรม สมิง จารย์คุณ (2550: 26-47) อธิบายว่า นักเขียนอีสานมีสำนึกเชิงสังคมนิยมเมืองจึงได้รวมกลุ่มทางวรรณกรรมตั้งแต่ พ.ศ. 2525 จนกลายเป็นสโมสรนักเขียนภาคอีสานใน พ.ศ. 2532 พันธกิจสำคัญที่สุดประการหนึ่งคือการส่งเสริม ยืนยัน และเชิดชูอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม “อีสาน” เป็นตัวแทนของวิถีชนบทอันเรียบง่ายซึ่งเป็นชีวิตที่คนในสังคมบริโภคนิยมโยยหา เป็นชีวิตที่มีความสุขกับสิ่งรอบตัว พึ่งตนเองได้และไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ

5.2 อีสานเป็นแหล่งอารยธรรมในอดีตที่รุ่งเรืองอันเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์อาเซียน

ราวทศวรรษ 2550 สังคมไทยเกิดกระแสความคิดเรื่องเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนที่เน้นการส่งเสริมให้เกิดอัตลักษณ์อาเซียน กวีนิพนธ์แสดงให้เห็นถึงความโยยหาอดีตแบบรื้อฟื้นมรดกทางอารยธรรม (restorative nostalgia) เป็นการสร้างบ้านที่สูญหายไปขึ้นมาใหม่โดยเชื่อว่า สิ่งที่น่าเสนอเป็นเรื่องจริง ความโยยหาอดีตนี้จะมีลักษณะเฉพาะของการฟื้นฟูประวัติศาสตร์ชาติ มีการสร้างตำนานที่เต็มไปด้วยสัญลักษณ์ขึ้นมาเพื่อต่อต้านภาวะสมัยใหม่ ความโยยหาอดีตแบบรื้อฟื้นมรดกทางอารยธรรมมีวิธีเล่าแบบการรื้อฟื้นต้นกำเนิดซึ่งช่วยปลอบโยนภาวะการสูญเสียที่เกิดจากการพลัดพรากซึ่งเป็นการสร้างความรู้สึกมั่นคงทางใจให้มากขึ้นท่ามกลางภาวะที่เร่ร่อนในสังคมปัจจุบัน (Boym 2001 : 41 - 44)

อังคาร จันทาทิพย์ เขียนบทกวี “รู้ניתานและเรื่องเล่าวันวานของแม่”² (2556) ถ่ายทอดภาพท้องทุ่งหลังฝนตกมีสายรุ้งทอดยาว หวนรำลึกถึงบรรยากาศเมื่อครั้งวัยเยาว์ที่เคยฟังตำนานเรื่องเล่าพื้นบ้านอีสาน แม้ว่าต้องพลัดพรากจากถิ่นฐานบ้านเกิด แต่ความทรงจำเกี่ยวกับนิทานและความรักของแม่ยังคงติดตรึงในความทรงจำ การคิดถึงชนบทที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยเรื่องเล่าพื้นบ้านช่วยให้ผ่อนคลายจากความเหนื่อยล้า

“เรา” หวนรำลึกถึงอดีตที่เคยฟังนิทานในทุ่งหญ้า มีการใช้วิธีการอ้างถึงตำนานเรื่องเล่าพื้นบ้านอีสาน ดังจะเห็นได้จาก “ซูลู - นางอ้วผาแดง - นางไอ่... วันเวลาผ่านไปไม่หยุดนิ่ง เราราวรู้แหล่งหลักเคยพักพิง แต่บางสิ่งอยู่คงความทรงจำ น้ำเต้าบุง ปวงผีฟ้า พญาแถน... เคยโลดแล่นเรื่องเล่าอยู่เขาค่ำ อรุณคราตุนิทาน... ขานถ้อยคำ เล่าเรื่อง ลำนำ และตำนาน” ใช้การอ้างถึงซูลูนางอ้วและผาแดงนางไอ่วรรณกรรมอีสานล้านช้างและตำนานปรัมปราทางพระพุทธศาสนาเรื่องอรุณคราตุนิทาน แสดงความหมาย ความรุ่งเรืองอาณาจักรล้านช้างในอดีต การอ้างถึงตำนานกำเนิดมนุษย์นิทานน้ำเต้าบุง แสดงความหมาย มนุษย์หลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์มีจุดกำเนิดและมีรากเหง้าเกี่ยวกับบรรพบุรุษจากแหล่งเดียวกัน การอ้างถึงผีฟ้าพญาแถน แสดงความหมาย ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติที่ชาวอีสานเคารพบูชา แสดงให้เห็นกรอบการตีความของกวีที่ยอมรับว่า วรรณกรรมท้องถิ่นที่ส่งผ่านวัฒนธรรมมุขปาฐะเป็นสิ่งที่มีความค่าทางจิตใจ ดังความว่า “ด้วยความฝันวันหนึ่งซึ่งเหนื่อยนัก หวนคืนมาหนุนตักของทุ่งหญ้า สายรุ้งสวยพวยพุ่งพาดผ่านฟ้า เหมือนเสียงแม่ผ่านลมมาแผ่วกระซิบ” สื่อให้เห็นถึงอารมณ์โหยหาความสุขในอดีตและอารยธรรมที่รุ่งเรืองเพื่อลอบประโลมใจ

² พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือกวีนิพนธ์ หัวใจห้องที่ห้า ปี พ.ศ.2555 ผู้เขียนศึกษาจากหนังสือกวีนิพนธ์ อังคาร จันทาทิพย์, 2563. หัวใจห้องที่ห้า. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ผจญภัยสำนักพิมพ์. หน้า 118-120.

มนทัศน์ที่มองว่าอีสานเป็นแหล่งอารยธรรมผลิตซ้ำใน “คันธชาตินิพนธ์” ภาษาไทยถิ่นอีสาน *ฮ่วงเฮ้ว*² (2564) ของคำเมือง รวาวรินทร์ (นามปากกาของณรงค์ศักดิ์ รวาวรินทร์) กวีผู้มีภูมิลำเนาจังหวัดกาฬสินธุ์ ประพันธ์ด้วยอักษรไทยน้อย² และถ่ายทอดเป็นอักษรไทย นำเสนอเรื่องราวเด็กน้อยที่ใช้ชีวิตบนภูมิศาสตร์ที่ราบสูงอีสานในหน้าแล้ง อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณตามแหล่งธรรมชาติที่สามารถนำมาเป็นอาหารพื้นบ้าน เป็นสังคมที่เปี่ยมไปด้วยภูมิปัญญา การใช้อักษรไทยน้อยสะท้อนถึงการหวนกลับไปสู่ความเป็นลาว ตอบโต้กับวาทกรรมคนอีสานโกง จน เจ็บ อันเกิดจากมุมมองภาครัฐ คนอีสานมีศักยภาพปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้เป็นอย่างดี อีกทั้งมีระบบสังคมที่ใช้ตัวอักษรบอกถึงความเจริญมาก่อนที่รัฐสยามจะเข้ามาปกครองในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการนิยามอัตลักษณ์อีสานโดยรื้อฟื้นความเป็นลาวมาเป็นส่วนหนึ่งอัตลักษณ์อีสาน คือวาทกรรมอาเซียนที่ให้ความสำคัญกับเรื่องอัตลักษณ์อาเซียน ประกอบกับบริบทหลังเหตุการณ์รัฐประหารในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 หลังจากเหตุการณ์การปราบปรามการชุมนุมกลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ(กลุ่มคนเสื้อแดง) ในปี พ.ศ. 2553 คนอีสานถูกสังคมนิยามว่าเป็นกลุ่มคนที่ตกเป็นเหยื่อของนักการเมือง นักเขียนอีสานได้กลับวาทกรรมดังกล่าวโดยนิยามอัตลักษณ์

² ฮ่วงเฮ้ว ภาษาถิ่นอีสาน แปลว่า ตลบ, อบอวล ดอกไม้หอมตลบตามลม (คำเมือง รวาวรินทร์, 2564:185) ผู้เขียนศึกษาจาก คำเมือง รวาวรินทร์, 2564. *ฮ่วงเฮ้ว*. มหาสารคาม: สารคนสำนักพิมพ์. รางวัลพิเศษเสริมสร้างกำลังใจ เซเวนบุ๊คอวอร์ด ครั้งที่ 18

² ชาวอีสานเมื่อครั้งเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง (ก่อนที่จะถูกผนวกรวมภายใต้ศูนย์กลางอำนาจรัฐสยามในสมัยรัชกาลที่ 5) มีตัวอักษรที่ใช้จดบันทึกวรรณกรรมอีสาน คืออักษรธรรมใช้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาหรือเรื่องราวที่เป็นคติธรรม และอักษรไทยน้อยใช้เขียนเรื่องราวที่เป็นคติโลก เช่น วรรณกรรม นิทาน ตำราวิชาการ และบันทึกเรื่องราวทั่ว ๆ ไป ครั้นอาณาจักรล้านช้างตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส ได้มีวิวัฒนาการรูปแบบของอักษรไทยน้อยในอาณาจักรลาว(ล้านช้าง) กลายเป็นอักษรลาว แต่อักษรไทยน้อยในภาคอีสานไม่มีวิวัฒนาการต่อไป เนื่องจากอักษรไทยปัจจุบันเข้าไปมีบทบาทแทนที่ (ธวัช ปุณโณทก 2525: 157-171)

อีสานใหม่ ดังจะเห็นได้จากต้นทศวรรษ 2550 นักเขียนอีสานได้ขยับขยายพื้นที่ทางวรรณกรรมเพื่อที่จะนิยามอีสานใหม่ในความหมายของตนเอง คือ นิตยสาร *ชาวนาเรื่องสั้น* มุ่งเน้นวิพากษ์วิจารณ์การเมืองในระดับโครงสร้าง โดยเฉพาะให้ความสนใจต่อการเรียกร้องการเมืองประชาธิปไตยของคนเสื้อแดง และนิตยสาร *ทางอีสาน* ให้ความสำคัญกับชุมชนวัฒนธรรมอีสาน เพราะหากต้องแก้ไขปัญหาเรื่องตัวตน ที่มาหรือถูกเหมารวมจากสังคมในมิติเศรษฐกิจหรือการเมือง การปลูกฝังในวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมเป็นการจัดที่ทางใหม่ให้กับคนอีสานได้ดีกว่า(จินตหรา ช่วยโชคติ 2564: 191-194) นอกจากนี้ ชัชวาล โคตรสงคราม นักเขียนผู้มีภูมิลำเนาจังหวัดร้อยเอ็ด นิยามตัวตนว่าเป็น “นักเขียนสาธารณรัฐลาวล้านช้างฝั่งขวาแม่น้ำโขง” เป็นผู้ร่วมก่อตั้งสมาพันธ์วรรณกรรมแม่น้ำของ พร้อมทั้งรางวัลอุรังคธาตุเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (สัญลักษณ์ ทองสุข, 2565: ออนไลน์) แสดงให้เห็นถึงการกลับไปทบทวนถึงรากเหง้าเผ่าพันธุ์ของตน และความต้องการเป็นอิสระทางความคิดจากการครอบงำของอำนาจศูนย์กลางรัฐไทย “อีสาน” เป็นตัวแทนของวิถีชนบทอันเรียบง่ายและอุดมสมบูรณ์ กวีรื้อฟื้นความเป็นลาวขึ้นมาประกอบสร้างจนกลายเป็นอัตลักษณ์ลาวอีสานโต้กลับกับวาทกรรม “ความด้อยพัฒนา” และ “ความเป็นอื่น” ที่รัฐเคยนิยามให้ เป็นการจัดตำแหน่งแห่งที่ของตัวตนคนอีสานในฐานะที่เป็นมนุษย์ผู้ซึ่งเป็นพลเมืองโลก

6. สรุปและอภิปรายผล

ภาพตัวแทนของอีสานในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่มีความสับสนและมีการปรับเปลี่ยนอย่างมีพลวัตไปตามปัจจัยทางสังคม ทศวรรษ 2490 ปัญญาชนหัวก้าวหน้าเสนอภาพตัวแทนของอีสานในฐานะพื้นที่แห่งความแห้งแล้งกันดารในกวีนิพนธ์เพื่อชีวิต ปลูกฝังให้คนอีสานผู้เป็นตัวแทนชนชั้นแรงงานรวมกำลังกันต่อสู้ทางชนชั้นสอดคล้องกับอุดมการณ์สังคมนิยม

แบบลัทธิมาร์กซ์ ในทศวรรษ 2510 ภาพดังกล่าวผลิตซ้ำโดยปัญญาชน นักศึกษาสอดคล้องกับอุดมการณ์สังคมนิยมต่อต้านรัฐเผด็จการทหารนำไปสู่ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 กวีนิพนธ์ที่ว่า ด้วยอีสานในทศวรรษ 2490 ถูกรื้อฟื้นนำมาอ่านในกิจกรรมชุมนุมทางการเมืองและมีอิทธิพลต่อการสร้างบทกวีแนวเพื่อชีวิต

ทศวรรษ 2520 อุดมการณ์ทางการเมืองแบบสังคมนิยมเริ่มเสื่อม สลาย กระแสวรรณกรรมเพื่อชีวิตจากที่เคยเป็นสกุลแนวคิดสำคัญต่อการ เคลื่อนไหวทางการเมืองก็ลดบทบาทลง กวีอีสานได้หิบบ่มภาพความ แห่งแล้งกันดารในวรรณกรรมเพื่อชีวิตมาสื่ออารมณ์โศกเศร้าที่สูญเสียวิถี ชนบท กอปรกับกระแสความคิดวัฒนธรรมชุมชนที่ก่อตัวขึ้นเพื่อวิพากษ์ ระบบทุนนิยม ทศวรรษ 2530 กวีอีสานก็ได้นำเสนอภาพตัวแทนของอีสาน ในฐานะคนพลัดถิ่นผู้ทุกข์ระทมในสังคมเมืองเพื่อวิพากษ์ระบบทุนนิยม ทั้งนี้ภาพดังกล่าวก็ได้ถูกโต้กลับในเวลาต่อมา กวีอีสานได้ประกอบสร้างให้ คนอีสานเป็นคนพลัดถิ่นที่สามารถปรับตัวในวิถีเมือง ราวทศวรรษ 2550 กวีนำเสนอภาพตัวแทนของอีสานในฐานะท้องถิ่นที่ได้รับผลจากกระแส โลกาภิวัตน์ วิพากษ์นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของภาครัฐที่ทำให้ ประเพณีวัฒนธรรมของชาวบ้านกลายเป็นสินค้า และนโยบายพัฒนา เศรษฐกิจรวมศูนย์แบบข้ามชาติที่ทำลายระบบนิเวศ ภายใต้บริบทเดียวกันนี้ อีกด้านหนึ่งกวีอีสานประกอบสร้างภาพตัวแทนของอีสานในฐานะวิถีชนบท อันเรียบง่ายและอุดมสมบูรณ์ รื้อฟื้นความเป็นลาวในความหมายเชิง ชาติพันธุ์ขึ้นมาเพื่อปกป้องบอกตัวตน เกิดภาพตัวแทนของอีสานในฐานะแหล่ง อารยธรรมที่อุดมสมบูรณ์แสดงถึงการเชิดชูอัตลักษณ์ท้องถิ่น

ภาพตัวแทนของอีสานได้เปลี่ยนแปลงจากภาพของความทุกข์ยาก มาสู่การเชิดชูอัตลักษณ์ท้องถิ่น เพราะเงื่อนไขปัจจัยทางสังคมที่ส่งผลต่อ จุดยืนและมุมมองของกวีที่ทำให้มีวิธีคิดต่ออีสานแตกต่างกัน กวีนิพนธ์เป็น

พื้นที่ของการผลิตซ้ำและต่อสู้ทางความหมาย เนื่องจากเป็นงานศิลปะที่เกิดจากการถ่วงถ่วงจากความคิด วิธีของการสร้างเสพกวีนิพนธ์ที่สามารถส่งผ่านความคิดสู่ผู้คนได้ทั้งผ่านการอ่านตัวอักษรและการท่องจำขึ้นใจด้วยสุนทรียะภาษาแบบอีสาน จึงทำให้เกิดการผลิตซ้ำและการต่อสู้ทางความหมายได้โดยง่าย นอกจากนั้น กวีนิพนธ์ยังเป็นผลิตผลจากศิลปินผู้สร้างสรรค์ ทำให้มีแนวโน้มที่จะเป็นที่มาความคิดเกี่ยวกับอีสาน ศิลปินมองเห็นช่องว่างหรือโอกาสของพื้นที่ดังกล่าว จึงใช้กวีนิพนธ์เป็นเครื่องมือต่อสู้ต่อรองกับอำนาจที่กดทับในมิติเชิงสังคมและวัฒนธรรม

บทความนี้จะช่วยเปิดมุมมองการศึกษา กวีนิพนธ์ที่มีได้จำกัดอยู่เพียงการวิเคราะห์ภาษาวรรณศิลป์เท่านั้น หากแต่ยังสามารถศึกษา กวีนิพนธ์ในฐานะที่เป็นวัตถุทางวัฒนธรรมตามแนววัฒนธรรมศึกษาได้ด้วย นอกจากนี้ ทฤษฎีภาพตัวแทนน่าจะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจพัฒนาการทางความคิดและภาพตัวแทนของอีสานที่ไม่หยุดนิ่ง หากแต่แปรเปลี่ยนไปตามมิติเชิงสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัย

- ไกล่รุ่ง อามระดิษ, 2556. “ภาพตัวแทนของไทยในวรรณกรรมกัมพูชาช่วงต้นสมัยอาณานิคม.” ใน สุเนตร ชุตินธรานนท์ และชนิษฐา คันธะวิชัย (บรรณาธิการ). **ไทยในสายตาเพื่อนบ้าน**(หน้า153-186). กรุงเทพฯ : ศูนย์เชี่ยวชาญเฉพาะทางด้านแม่โขงศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โฆะรัก คำไพโรจน์, 2559. **เพลงแม่น้ำ**. มหาสารคาม: กากะเยี่ยสำนักพิมพ์.
- คำพา เพลงพิน, 2532. **เสียงสั่งจากอีสาน**. ลอมหนังสือเดือนเสี้ยว: มหาสารคาม.
- คำเมือง รวาระรินทร์, 2564. **ฮ่วงเข้า**. มหาสารคาม: สารคนสำนักพิมพ์.
- ชัยรัตน์ พลมุข, 2562. “ทฤษฎีผัสสารมณ (affect theory) กับการศึกษาวรรณกรรม.” ใน สุรเดช โชติอุดมพันธ์ (บรรณาธิการ), **นวนิธิ: วิถีวิทยาร่วมสมัยในการศึกษาวรรณกรรม**(หน้า 323–372). กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.
- จิตร ภูมิศักดิ์, 2551. **คนยังคงยืนเด่นโดยทำท่าย**. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน.
- จินห์วรา ช่วยโชติ, 2564. “การเปลี่ยนแปลงความคิดทางการเมืองในงานวรรณกรรมของนักเขียนอีสานระหว่างทศวรรษ 2530 – 2550.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชาร์ลส์ เอฟ คายส์, 2556. **อีสานนิยม : ท้องถิ่นนิยมในสยามประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ดาร์รัตน์ เมตตาริกานนท์, 2546. **การเมืองสองฝั่งโขง**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ธวัช ปุณโณทก, 2525. **วรรณกรรมท้องถิ่น (Regional Literature)**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ธัญลักษณ์ ทองสุข, 2565. “ประวัติศาสตร์ศูนย์กลางสร้างอคติทางชาติพันธุ์” **ชัชวาลย์ โคตรสงคราม นักเขียนผู้เรียกตัวเองว่าลาวล้านช้างฝั่งขวาแม่น้ำโขง**. ค้นเมื่อ 14 มกราคม 2567. จาก. <https://www.the101.world/chatchawan-khotsongkham-interview/>
- ธิดานต์ ศรีนารา, 2555. “ความคิดทางการเมืองของ “ปัญญาชนฝ่ายค้าน” ภายหลังการตกต่ำของกระแสความคิดสังคมนิยมในประเทศไทย พ.ศ. 2524 – 2534.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นาฏนภา ปัจจันตะ, 2536. “บทบาทของคณะสงฆ์ในหัวเมืองอีสานในการสนับสนุนนโยบายการปกครองของรัฐระหว่าง พ.ศ. 2435 - พ.ศ. 2505.” วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

นายผี, 2557. **กาพย์กลอนวิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองสยาม เล่ม 3 (พ.ศ. 2494-2495 และ พ.ศ. 2501 - 2502).** โอตา อรุณวงศ์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน.

บรรจง บุรินประโคน, 2558. **เมืองสายน้ำ บ้านสายลม.** มหาสารคาม: กากะเยียสำนักพิมพ์.

ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2556. **นานมาแล้ว: มีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2558. “พลวัตและการสร้างประเพณีประติษฐ์.” ใน ศิราพร ณ ถกลาง (บรรณาธิการ), **“ประเพณีสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัย** (หน้า 243 – 317). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ประเสริฐ จันดำ, 2528. **ฝอยฝนบนม่านฝุ่น.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กอไผ่.

ปรีชา พิณทอง, 2532. **สารานุกรมภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ.** อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม.

เปลื้อง วรรณศรี, 2540. **เปลื้อง วรรณศรี กวี-นักคิดนักเขียน-นักสู้.** กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดงานรำลึก เปลื้อง วรรณศรี.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546. **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ.** พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม.

พลั้ง เพ็ญพิรุฬห์, 2556. **โลกใบเล็ก.** สกลนคร: White Monkey Publishing.

พลั้ง เพ็ญพิรุฬห์, 2560. **นครคนนอก.** พิมพ์ครั้งที่ 2. สกลนคร: นิดจะศิลป์.

พิเชษฐ์ สายพันธุ์, 2538. “กลางคืน: การเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง การใช้เวลาในสมัยบริโภคนิยม.” ใน สิริพร สมบูรณ์บุรณะ. (บรรณาธิการ). **วัฒนธรรมการบริโภค แนวคิดและการวิเคราะห์** (หน้า 112 – 127). กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.

ไพโรรินทร์ ขาวงาม, 2549. **คำใดจะเอ่ยได้ตั้งใจ.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: นาคร.

ไพโรรินทร์ ขาวงาม. 2563. **ม้าก้านกล้วย.** พิมพ์ครั้งที่ 35. กรุงเทพฯ: นาคร.

- ศิริพร ภักดีผาสุข, 2561. **ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอัตลักษณ์และแนวทางการนำมาศึกษาภาษาไทย**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิวพร ฐิตะฐาน ณ ถาง, 2539. **ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น**. สุพจน์ แจ่มเร็ว (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: มติชน.
- สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ, 2548. “ประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวคิด “ศิลปะเพื่อชีวิต” (พ.ศ. 2492 – 2501).” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมิง จารย์คุณ, 2559. “พันธกิจของนักเขียนและบทบาทของวรรณกรรม: กรณีศึกษาจากนักเขียนสโมสรมักเขียนภาคอีสาน.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วรรณคดีไทย) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สุขุมพจน์ คำสุขุม, 2556. **รากของเรา เงามองโลก**. มหาสารคาม: กากะเยี่ยสำนักพิมพ์.
- สุขุมพจน์ คำสุขุม, 2556. **สายรุ้งของความรัก**. มหาสารคาม: กากะเยี่ยสำนักพิมพ์.
- เสาวณิต จุลวงศ์, 2561. “ทุนนิยมวิพากษ์ในวรรณกรรมไทย.” **วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**. 14 (1): 9–52.
- อุชเชนี, 2544. **ขอบฟ้าขลิบทอง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผีเสื้อ.
- อุดร ทองน้อย, 2518. **อีสานกู**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น.
- อนุชิต สิงห์สุวรรณ, 2553. “ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน พ.ศ. 2475 ถึงสิ้นทศวรรษ 2520.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อังคาร จันทาทิพย์, 2563. **ระหว่างทางกลับบ้าน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ผจญภัยสำนักพิมพ์.
- อังคาร จันทาทิพย์, 2563. **หัวใจห้องที่ห้า**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ผจญภัยสำนักพิมพ์.
- Boym, Svetlana, 2001. **The future of nostalgia**. New York: Basic Books.
- Hall, Stuart, 1997. **Representation Cultural Representations and Signifying Practices**. London: Sage.

